

4.5.2013 **Dnevnikov objektiv**

Stran/Termin: 6

Naslov: Kriv? Da! Krivda.

Naklada: 3.723,00

Avtor: Uroš Škerl Kramberger

Površina/Trajanje: 886,49

Rubrika/Oddaja: /

Žanr: POROČILO

Gesla: PREŠERNOVO GLEDALIŠČE KRANJ, MARINKA POŠTRAK, BORUT VESELKO,

Premislek o izbrisanih

Kriv? Da! Krivda.

RAZMIŠLJA
Uroš Škerl
Kramberger

Pred dobrim letom dni, v nedeljo, 25. marca, je v Sloveniji potekal referendum o družinskem zakoniku. Udeležilo se ga je trideset odstotkov volilnih upravičencev. Večina izmed njih je človekove pravice žrtvovala na cerkvenem oltarju. Skoraj dobesedno. Se spomnite, kje ste bili ta dan?

Podobno vprašanje si igralci medsebojno zastavljajo v predstavi kranjskega gledališča o izbrisanih. V dvajsetletni zgodovini izbrisa so gledališčniki poiskali ključno točko, na kateri je imela priložnost oder zavzeti suverenost ljudstva. Vse prej in potem so bile politične kalkulacije, na referendumu 4. aprila 2004 pa so državljani Slovenije zadevo vzeli v svoje roke. V letu smelih ljudskih vstaj in zveličavnih klicev k neposredni demokraciji so ti spomini *reality check*. Udarec s kladivom. Na volišča je leta 2004 prišlo enaintrideset odstotkov volilnih upravičencev. Petindevetdeset odstotkov – več kot na plebiscitu leta 1991, ki sicer velja za absolutno merilo suverenosti – jih je izbrisane poslalo nazaj, od koder so prišli. V božjo mater!

Plašna ptica spomina

Kranjska predstava gledalca na ravni jezika šokira, vendar s tem zgolj odseva stanje političnega duha v državi. Se spomnite torej, kje ste bili na referendumski dan 4. aprila 2004? Jaz se ne. Igralci na odru se ne. Gledalci po predstavi se ne. Spomnimo pa se, da je predsednik parlamenta Borut Pahor v nenavadnih okoliščinah »zamudil« rok za vložitev presoje referendum na ustavno sodišče. In spomnimo se, da bi lahko ustavno sodišče tedaj ustavnost referendumu presojalo kljub temu, da je Pahor zamudil rok. Pa je ni. In da bi ga morda lahko prepovedalo. Pa ga ni. Spomnimo se vseh podrobnosti, političnih odločitev, pravnih akrobacij, strahov, izjav in molka »pristojnih«, ki so se nabrali v dvajsetih letih po izbrisu. Težje se je spomniti, kaj smo sami storili, ko je prišel čas za ukrepanje.

Predstava 25.671 – ki je uradno število izbranih – govori veliko o osebni in manj o politični odgovornosti. »Hotela sem končno izvedeti kaj več o problemu izbranih, ki je, ne vem sicer zakaj, bolj ali manj neopazno zdrsnil mimo mene,« je v spremni besedi o predstavi zapisala umetniška vodja in dramaturginja **Marinka Poštrak**. »Izrazito osebne zgodbe, ki jih v prvi osebi pripovedujejo izbrani, so mi bolj kot katerakoli akcija ali novica v medijih osvetlile problem, me pretresle in se me dotaknile na ravni osebne odgovornosti. Ne glede na to, koliko bi moj angažma lahko pomagal izbranim, me je preplaval občutek krivde in sramu, da je ta 'kelih', iz katerega so izbrani pili že dvajset let, tako zlahka in tako neprizadeto šel mimo mene, preprosto zaradi neobveščenosti, ignorance in celo arogance. Ugotovitev, da je problem izbranih eden največjih porazov naše države in tudi nas, ki smo to mirno dopustili in se delali, da se nas ne tiče, je prišla sama od sebe.«

Prešernovo gledališče je v izhodišču na oltar umetnosti postavilo krivdo, ta politični fenomen, ki ga je v svojih težkih, a bleščečih tekstih ob premišljevanju nürnberg-

ških procesov prenetla Hannah Arendt. Poudarjanje (kolektivne in) osebne krivde so gledališčniki izostrili do te mere, da gledalci že med predstavo – kaj šele na koncu – jočejo. Vendar ne od hudega, ampak od spoznanja samega. Izbris je, kot pravilno ugotavljajo v kranjskem gledališču, kljub temu da je prvovrstna politična tema, drugorazredna tema, ko gre za zavedanje njegovih dimenzij. Te so razraščene v vse smeri. Igralci v predstavi prepletajo zgodovino, domobranstvo, poboje, domoljubje, nacionalizem, empatijo, sočutje, usmiljenje, krutost, cinizem, smrt, žalost in iskrivi humor.

In morda je ravno ta fina zajebancija – aluzija na bosanske vice in vice o bosancih – s katero operira demonični **Borut Veselko**, mehanizem, ki gledalca pripelje do sofoklejevsko tragičnega konca; brezi-zhodnega, a hkrati olajšujočega, saj edina pot nazaj v »običajno« življenje vodi skozi popolno poistovetenje z izbranimi.

Če izbrisa
ne doživiš,
ga ne
razumeš.

Tehnični prijem, ki ga je za doseganje tega cilja vpeljal hrvaški režiser Oliver Frljić, je obrtniška mojstrovina, ki je ne kaže vnaprej razkrivati. Poanta izteka predstave pa je enostavna: če izbrisa ne doživiš, ga ne razumeš.

Zato je na koncu vseeno, ali predstava konsistentno predstavi problem izbrisanih. Izbris se je zgodil zunaj zakona in tudi zunaj okvirov obče morale. Sosledja »vzrokov in posledic« v predstavi ne ustrezajo nujno dejanskim dogodkom. V predstavi je denimo opazna nejasnost, ali so izbrisani hoteli pridobiti slovensko državljanstvo ali ne. Četudi gre za umetniški prijem, lahko takšno mešanje umetniškega in dokumentarnega žanra na slabše informiranega gledalca učinkuje pomirjevalno: če ima namreč gledalec možnost na podlagi predstav o administrativnih parametrih (podlagah) izbrisa najti racionalno razlago za ta ukrep, lahko ideja predstave tudi pade. K racionalizaciji izbrisa pa smo nagnjeni vsi (to igralci sicer dobro pokažejo tudi s citiranjem lastnih, osebnih predsodkov), saj se je angažiranemu državljanu težko sprijazniti s spoznanjem, da je država (oziroma njen aparat) delovala v maniri najbolj krutih gangsterskih tolpe.

Glede na to, da je spremna gledališka knjižica pri tem bolj konsistentna, pa je najbolj verjetno, da so bile luknje, ki dopuščajo dvom, v predstavo vtisnjene nalašč. Luknje namreč, hote ali nehote, vestno ponazarjajo odnos do izbrisa tudi pri tistih, ki ga spremljajo najbolj angažirano. Izbris ni bil dogodek. Dogodek bi bil, če bi država

te ljudi – Neslovence brez slovenskega državljanstva, pa tudi Slovence brez državljanstva – obsodila, postavila pred zid in jih postrelila. To bi bilo enostavno zgodovinsko opisati, pravno premeriti, miselno zajeti in fizično obeležiti s kakšnim spomenikom. V tem smislu je izbris, kot med vrsticami dajejo slutiti v kranjskem gledališču, deloma res primerljiv s tajnimi poveljnimi poboji. Kjer ni groba, je spomin bolj plašna ptica.

Hkrati pa je izbris povsem unikaten zločin, saj ne gre za izbris, ampak za brisanje. Ni bil dovršno, temveč nedovršno dejanje, takšno, ki ga v mnogih jezikih mnogih narodov (ki nedovršnosti sploh ne poznajo) sploh ni mogoče izraziti. Izbris je kot človeška ribica. Endemit, soroden drugim (administrativnim) izbrisi, ki se raztezajo od nacistične Nemčije prek nekdanjih jugoslovanskih republik do Izraela in Palestine. A vendarle domoroden.

Bogata simbolika izbrisa, ki je primerna za gledališče, v realnem življenju pa lahko učinkuje tudi kot nabuhlost, se zreducira v prečiščeni materializem, ko se predstava z vso težo privali do odškodnin. Tedaj se igralci med gledalce odpravijo s (cerkveno) pušico in zbirajo denar za izbrisane. Kdor denarja ne da, je deležen javne obsodbe. Kar je videti kot »ura resnice«, je sicer pravi ništrc v primerjavi z obratom, ki pride na vrsto v naslednjih minutah, a že zbiranje denarja je dovolj mučno, da utegne kateremu od gledalcev omajati ljubezen do gledališča. Vendar drugače ne gre.

Denar v kuvertah

Zbrani denar igralci po vsaki predstavi – doslej so zbrali že blizu dva tisoč evrov – zalepijo v kuverto in jo naslovijo na Gregorčičevo, kjer je sedež vlade. Ko so to po marčevski premieri storili prvič, je nastala komedija: v vladni pisarni namreč kuverte niso hoteli odpreti, ampak so pri Kranjčanih najprej preverili, kaj je v njej. Ko so slišali, da gre za izbrisane, so jo poslali ministrstvu za notranje zadeve. Tudi tam so bili presenečeni in so denar hitro poslali ministrstvu za finance. Finančniki pa so gotovino le spravili v blagajno in jo naslednji dan nakazali na »podračun« proračuna pri Banki Slovenije. Napovedali so tudi odprtje »namenske proračunske postavke« za odškodnine izbrisanim.

Kar pomeni najmanj to, da kljub temu, da je sodba Evropskega sodišča za človekove pravice znana že skoraj leto dni, takšne postavke doslej ni bilo.

Rok za izplačilo odškodnin oziroma sprememba zakona, ki bo podlaga za izplačilo, se v skladu s strasbourško sodbo izteče 26. junija. Vlada je sicer Strasbourg prosila za podaljšanje roka in možno je, da bo Svet Evrope, pri katerem sodišče deluje, prošnji ugodil. Vendar je to zgolj tehnični »stranski produkt« polomije, ki si jo je slovenska politika privoščila z ignoriranjem strasbourške sodbe. Pripravljanje zakona se je po dolgih mesecih vendarle začelo, vendar je bilo označeno z oznako »tajno«. Po menjavi oblasti (ki ni prinesla nič novega) pa najbolj bode v oči razkorak med zaspnim pristopom največje vladne stranke in determiniranostjo notranjega ministra Gregorja Viranta, da v desničarski maniri pogoje za pridobitev odškodnine zaostri do absurda.

Znamenit je izrek pokojnega profesorja etnologije in antropologije Boruta Brumna, da se kršenje človekovih pravic ne izplača, temveč se plača. Izbris je Slovenijo

že drago stal, zavlačevanje pa utegne stroške, zaradi množice naslednjih tožb, povišati do res neprijetnih razsežnosti. Iz internih dokumentov Sveta Evrope, dostopnih na spletu, je namreč razvidno, da prepočasnega odzivanja Slovenije na sodbo o izbrisanem ne razumejo kot komedijo, temveč kot tragedijo.

Kranjsko gledališče je ob napovedi predstave izdalo natečaj za postavitev spomenika izbrisanim. Na poziv se ni javil nihče in v resnici izbrisani spomenika niti ne potrebujejo. Potrebujejo politično akcijo. V gledališču pa bi lahko spremenili svoj načrt in razpisali natečaj za spomenik državni politiki. Pankrti bi rekli – živ spomenik neumnosti.

Že zbiranje denarja je dovolj mučno, da utegne kateremu od gledalcev omajati ljubezen do gledališča.